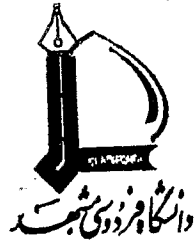

۱۳۷۸ / ۴ / ۱۱

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

پایان نامه تحصیلی
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد تاریخ

موضوع

کرمان

از مشروطیت تا سقوط قاجار

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر حسین الهی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر ابوالفضل نبئی

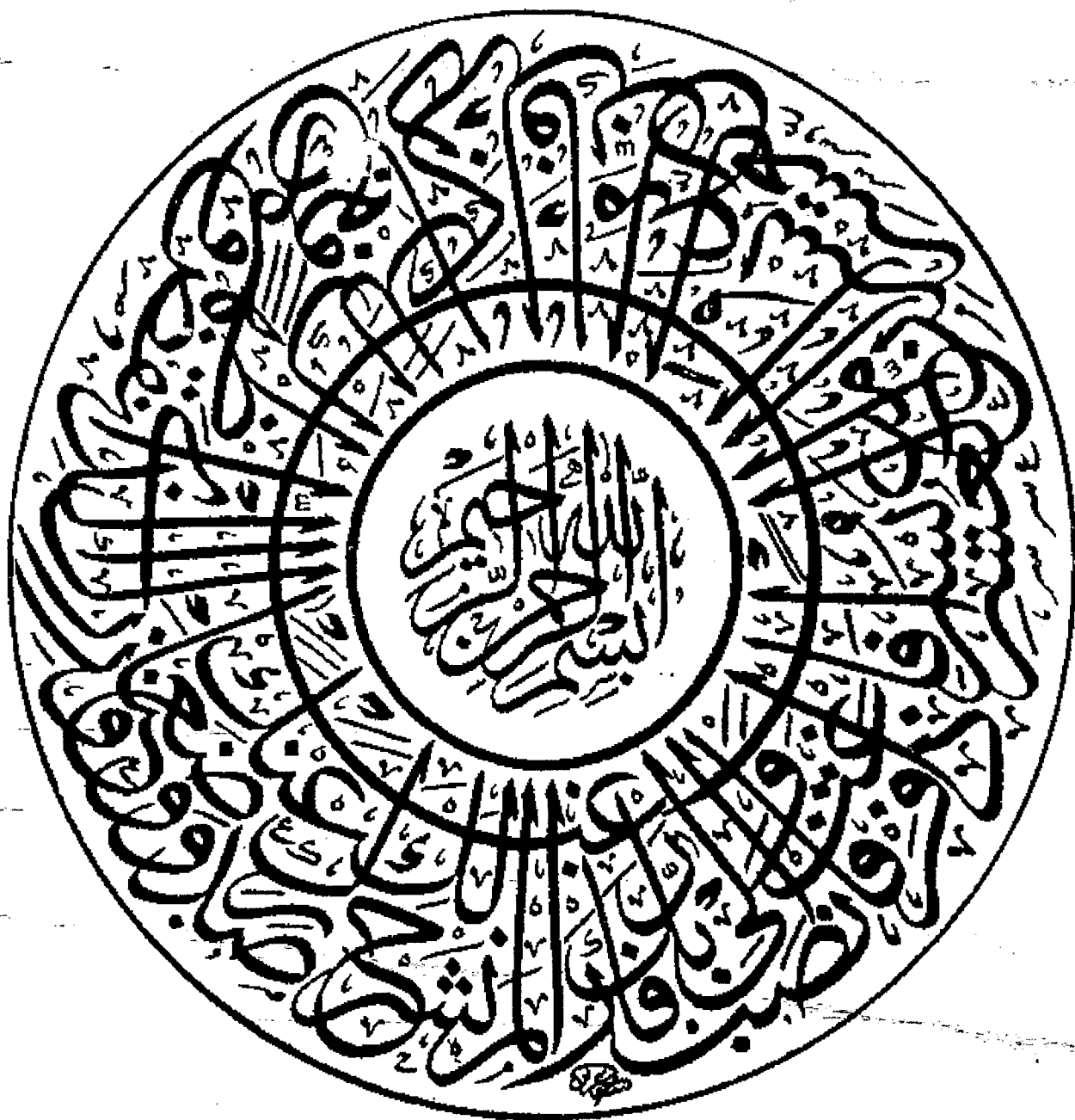
پژوهش و نگارش:

غلامعباس نجم الدینی

زمستان ۱۳۷۶

مرکز اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
تیم مستندسازی

۱۹۳۱

تقدیم به :

پدر و مادر عزیزه

تقدیم به :

همسر مهربانه و فرزند محمدحسین

فهرست مطالب

عنوان مطالب

صفحه

۱	پیشگفتار
۳	مقدمه
۱۱	بخش اول - سرزمین و مردم کرمان
۱۲	فصل اول - مذهب و موقعیت جغرافیایی، بلوکات و نواحی
۱۵	۱. گواشیر
۱۷	۲. کوهپایه
۱۷	۳. خبیص
۱۸	۴. بم
۱۹	۵. نرماشیر
۲۰	۶. راین
۲۱	۷. ساردویه
۲۱	۸. جیرفت
۲۳	۹. رودبار
۲۴	۱۰. بردسیر
۲۴	۱۱. اقطاع (بافت)
۲۷	۱۲. کوشک و صوغان
۲۸	۱۳. ارزویه
۲۹	۱۴. سیرجان

عنوان مطالب

صفحه

۱۵. شهربابک ۳۰
۱۶. رفسنجان ۳۱
۱۷. زرنند ۳۲
۱۸. انار ۳۲
۱۹. کوهبنان ۳۳
۲۰. راور ۳۳
- فصل دوم - نگاهی اجمالی به اوضاع سیاسی و ممیط اجتماعی کرمان از آغاز حکومت قاجار تا زمان مشروطیت ۳۵
- فصل سوم - اوضاع اقتصادی و نظام مالیاتی کرمان از آغاز حکومت قاجار تا مشروطیت ۵۵
- فصل چهارم - بافت اجتماعی و گروههای مذهبی کرمان ۷۲
- ۱ - مسلمانان (شیعه یا متشرعه - اهل تسنن) ۷۳
- ۲ - شیخیه ۷۵
- ۳ - بابیه ۸۵
- ۴ - صوفیه (نعمتی، حیدری) ۹۰
- ۵ - زرتشتیان ۹۳
- ۶ - هندو و یهودی ۱۰۰

عنوان مطالب

صفحه

- ۱۰۲..... فصل پنجم - درگیریهای فرقه‌ای و تأثیر آن بر اوضاع سیاسی و اجتماعی کرمان
- ۱۰۲..... ۱ - درگیری شیخیه و متشرعه
- ۱۱۰..... ۲ - درگیری شیخیه و بایبه
- ۱۱۳..... ۳ - درگیری حیدری‌ها و نعمتی‌ها
- ۱۱۵..... فصل ششم - بهره‌برداریه‌های استعمار از درگیریهای مذهبی در کرمان
- ۱۲۳..... **بخش دوم - کرمان در دوره مشروطه**
- ۱۲۴..... فصل اول - سافتار سیاسی کرمان در آستانه انقلاب مشروطیت
- ۱۴۴..... فصل دوم - سافتار سیاسی اجتماعی و اقتصادی کرمان در دوره مشروطیت
- ۱۴۴..... ۱ - اوضاع سیاسی و اجتماعی
- ۱۶۰..... ۲ - اوضاع اقتصادی
- ۱۶۳..... ۳ - اوضاع فرهنگی
- ۱۶۷..... ۴ - اوضاع مذهبی
- ۱۷۴..... فصل سوم: فعالیت گروههای مختلف بفرصت مزب دموکرات در کرمان
- ۱۸۰..... فصل چهارم: قیام سلاطین عشره
- ۱۹۲..... فصل پنجم: جنگ جهانی اول و فعالیت آلمانیها و عثمانیها در کرمان
- ۲۰۳..... فصل ششم: جنگ جهانی اول و فعالیت انگلیسیها در کرمان، تشکیل پلیس جنوب (S.P.R).

عنوان مطالب

صفحه

بخش سوم اندیشمندان، حکام، جراید و مطبوعات نمایندگان کرمان ۲۲۰

فصل اول - اندیشمندان و آزادیخواهان کرمان در صدر مشروطیت ۲۲۱

۱ - میرزا رضا کرمانی ۲۲۱

۲ - میرزا آقاخان کرمانی ۲۳۴

۳ - شیخ احمد روحی کرمانی ۲۴۷

۴ - ناظم الاسلام کرمانی ۲۴۹

۵ - مجد الاسلام کرمانی ۲۵۱

فصل دوم - مقام کرمان در دوره مشروطه ۲۵۶

فصل سوم - جراید و مطبوعات کرمان ۲۶۵

۱ - روزنامه اعتبار ۲۶۶

۲ - روزنامه مرآت جنوب ۲۶۶

۳ - روزنامه دارالامان ۲۶۷

۴ - روزنامه جریده کرمان ۲۶۸

۵ - روزنامه دهقان ۲۷۰

۶ - روزنامه شهاب ثاقب ۲۷۲

۷ - مجله ادب ۲۷۳

۸ - روزنامه نامه فرهنگ ۲۷۳

۲۷۴ ۹ - مجله همای

۲۷۴ ۱۰ - روزنامه بیداری

۲۷۶ ۱۱ - روزنامه استقامت

۲۷۷ فصل چهارم - نمایندگان کرمان در پنجم دوره قانونگذاری

۲۸۹ نتیجه

۲۹۵ **مأخذ**

۲۹۶ الف: منابع

۳۰۱ ب: تمقیقات

۳۰۱ ۱- کتب

۳۰۸ ۲- روزنامه‌ها

۳۰۸ ۳- مجلات

۳۰۹ ۴- اسناد

۳۱۱ **ضمائم**

پیشگفتار

نهایت تقدیر و تشکر خود را تقدیم بزرگوارانی می‌نمایم که در انجام رساله حاضر مرا یاری و همراهی نموده‌اند. نخست لازم می‌دانم از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر حسین الهی که زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را تقبل فرمودند و با راهنماییهای دقیق و استادانه خویش امکان اصلاح اشتباهات و کاستیهای نوشته حاضر را فراهم نمودند تشکر نمایم. رهنمودهای ارزنده استاد محترم مشاور رساله حاضر جناب آقای دکتر ابوالفضل نبی قابل تقدیر و تشکر است.

از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر باستانی پاریزی که راهنماییها و نوشته‌های ایشان کمک بسیار در ارائه هرچه بهتر مطالب نمود و نیز جناب آقای جمشید سروشیان محقق و نویسنده هشتاد و پنج ساله زرتشتی که اطلاعات و منابع لازم را در زمینه تاریخ زرتشتیان کرمان در اختیار بنده قرار داد تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

یاری و همکاری کارکنان مراکز پژوهشی و فرهنگی به ویژه کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی و کتابخانه گروه تاریخ دانشکده ادبیات (کتابخانه مرحوم دکتر عبدالهادی حائری)، بخشهای مختلف کتابخانه آستان قدس رضوی مشهد، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه دانشکده ادبیات آن دانشگاه، سازمان اسناد ملی ایران، مرکز کرمان شناسی، سازمان اسناد ملی ایران شعبه کرمان، کتابخانه هرندی کرمان و اداره میراث فرهنگی استان کرمان موجب نهایت سپاس و امتنان است.

به همسرم که سختیها و مشکلات فراوان دوره تحصیل بنده را به جان خریده و با از خود گذشتگی و فداکاری همواره دلسوزترین همکار و در سختیها و تنگناها بهترین مونس

و غمخوارم بودند و پدر و مادر و خواهران و برادرانم بسیار مدیونم.
لازم می‌دانم مراتب تشکر و امتنان خود را به دوستان ارجمندم از جمله سعدا..
دهقانی و خدابخش قربان‌پور و عباس استوار که هر کدام به نوعی بنده را در روند پژوهش
حاضر یاری نمودند، اعلام نمایم.

مقدمه

نقش مهم و اساسی تواریخ محلی در شناسایی جزئیات رویدادها و حوادث واقعی تواریخ برکسی پوشیده نیست. تواریخ اجتماعی هر سرزمین شامل درگیریها، زدوخوردها، فراز و نشیبها، قحطیها و گرسنگیها، عادات و آداب و سنن و مانند اینهاست که بندرت می‌توان آن را در تواریخ بزرگ عمومی که بیشتر به شرح وقایع و ضبط رویدادها براساس زمان می‌پردازند، یافت.

آنان که نسبت به جغرافیا و جغرافیای تاریخی و بالاخره به تواریخ محلی اولویت قائل‌اند، در تدوین تواریخ و تبیین رویدادهای عالم سهم بسزایی دارند و در این میان سرزمین‌هایی که دارای تواریخ کهن می‌باشند و در عرصه حیات سخت‌ترین مبارزات را برای تسلط بر طبیعت و استفاده از منابع موجود در آن انجام داده‌اند، از امتیاز و برتری خاصی برخوردارند و در این میان کرمان دارای مقام ممتازی است.

کرمان، سرزمینی که مردمان آن برای ادامه حیات خویش با طبیعت سخت جان و خشن پیمان مودت و سازگاری بسته‌اند و برای یافتن قطراتی از مایه حیات به اعماق زمین پناه برده و از دل خاک جوی آبی را بر پهنه زمین عطشناک کویر جاری ساخته و قافله تمدن و حیات را از خطر طوفان بی‌امان کویر و خشم ریگستان حفظ نموده‌اند. اگر برای هر سرزمینی فضیلت و امتیازی قائل شویم، امتیاز سرزمین کرمان، مردمان سخت‌کوش، پرتلاش و قانع و کم توقع آن می‌باشد که در طول قرنهای متمادی، با حداقل امکانات بسر برده و توانسته‌اند یک زندگی شرافتمندانه را در مسیر کمال و تکامل پایه‌ریزی نمایند.

مطالعه تواریخ کرمان و رویدادهای آن برای هر فرد ایرانی عبرت‌انگیز و شگفت‌آور است. اگر به وضعیت اجتماعی و اخلاقی و روحیات مردم کرمان بیندیشیم و ویژگیهای

اقتصادی و توان مالی این مردم را در نظر بگیریم درمی یابیم که منشاء و عامل اصلی تمام پدیده‌های اجتماعی این سرزمین به وقایع و حوادث تاریخی گذشته مربوط می‌شود.

مردم کرمان به صبر و حوصله، بردباری و قناعت، آسان‌گیری و گذشت، پشتکار و پرکاری، مهمان‌داری و مهمان‌نوازی مشهورند. همه این خصوصیات معلول حوادث سهمگینی است که در طول تاریخ در این سرزمین به وقوع پیوسته است و عجیب است که خصلت مشهور کرمانیها یعنی مهمان‌نوازی و غریب‌پروری آنان بوده که همواره کار به دستشان داده و آنان را متحمل زیان و خسارت فراوان نموده است.

وضعیت طبیعی کرمان، دورافتادگی آن و نیز روحیه کرمانیان همواره باعث شده که بیشتر سلاطین شکست خورده و تاج و تخت از دست داده بدین دارالامان روی آورند و در پناه ساکنان آن قرار یابند و از این روی کرمان اغلب مهمانسرای میهمانان ناخوانده سیاسی و حکومتی بوده است. و به قول استاد دکتر باستانی پاریزی در مقدمه تاریخ کرمان، دولتهای بزرگ ایرانی صبح صادقشان در آفاق دیگر تافته است و کرمان بینوا همیشه ناچار بوده در آفتاب لب بام حکومتها تن خود را گرم کند.

مسلم است که اثرات حوادث تاریخی در سرزمینی مانند کرمان با بنیه اقتصادی ضعیف تا چه اندازه سخت و شدید بوده است و در پی هر هجوم و لشکرکشی، قحطی‌های وحشتناک و تلفات دائمی و فقر و فلاکت طولانی دامنگیر مردم می‌شده است ولی با همه این احوال کرمانیها در دفاع از پناه‌آوردگان به خود کوتاهی نمی‌کرده‌اند و تا سرحد جان از آنان دفاع می‌نمودند و همین عامل باعث می‌گردید در مواردی که مدافعان تاب و توان مقاومت را از دست می‌دادند و شهر تسلیم می‌گردید، فاتحان جوی خون به راه بیندازند. پناهنده شدن لطفعلی خان زند به کرمان و از جان‌گذشتگی کرمانیان در مقابل

آقامحمدخان قاجار از حوادث مشهور و شنیدنی تاریخ کرمان و قتل عام بی‌امان ساکنان دارالامان توسط خان قاجار از دردناکترین وقایع تاریخ می‌باشد و مهمترین فداکاری کرمانیان را می‌توان در نهضت مشروطیت مردم ایران مشاهده نمود. داستان این فداکاری با طنین صدای شلیک گلوله‌ای از دهانه پنج تیر میرزارضای کرمانی در حضرت عبدالعظیم (ع) به جانب ناصرالدین شاه که ارکان نظام استبدادی قاجاریه را به لرزه درآورد، آغاز می‌شود و با سربریدن و پوست‌کندن همفکران او، میرزا آقاخان کرمانی و شیخ احمد روحی کرمانی در تبریز به دست محمد علی میرزا ولیعهد مظفرالدین شاه، تبعید مجدالاسلام کرمانی و فداکاریهای ناظم‌الاسلام و ناظم‌الاطباء کرمانی و سرانجام به چوب بستن حاج شیخ محمدرضا آیت‌الله ترماسی ادامه می‌یابد و این همه نشان از تلاش و از خودگذشتگی کرمانیان در راه به ثمر رسانیدن نهضت مشروطیت دارد و آنان که واقعه کرمان را یک درگیری فرقه‌ای و مسئله‌ای داخلی مطرح نموده‌اند فراموش کرده‌اند که انعکاس این واقعه چگونه محافل آزادیخواهی را در تهران تکان داد و سران نهضت را در ادامه مبارزه مصمم‌تر و متحدتر ساخت چنانکه حضرت آیت‌الله سیدمحمد طباطبایی به آیت‌الله بهبهانی و آیت‌الله شیخ فضل‌الله نوری پیغام می‌دهند که «اگر این واقعه را جبران ننمایم دیگر از برای این لباس احترام و وقعی نخواهند گزارد.»

با همه این احوال «بیستون را عشق کند و شهرتش فرهاد برد.» و کرمان و کرمانیان از باغ مشروطیت گلی نچیدند و ثمری حاصل نمودند و ثمره مشروطیت کرمان را خوانین بختیاری چیدند.

اوضاع سیاسی، آشفتگی‌های مداوم، انقلابات پی‌درپی، حکام ظالم و عدم امنیت و عدالت در طول تاریخ، درد و رنجی را که مردم این سرزمین برای غلبه بر قهر طبیعت

متحمل می‌گشتند، مضاعف ساخته و آنان را در زیر بار سهمگین وقایع شوم و قحطی‌های خطرناک و مالیاتهای گزاف خرد نموده است.

از سوی دیگر از ابتدای سلطنت قاجار که ایران به علت موقعیت مهم جغرافیایی و استراتژیکی مورد توجه همزمان سه قدرت بزرگ استعماری آن روز دنیا یعنی انگلستان، روسیه و فرانسه که در عرصه سیاست بین‌المللی به رقابت شدید با یکدیگر می‌پرداختند، قرار گرفت و انگلیسیها برای حفظ موقعیت و افزایش نفوذ خود در ایران و نهایتاً در آسیا، جنوب ایران را میدان فعالیت خود قرار دادند و این امر با وقوع جنگ جهانی اول به اوج شدت خود رسید، بیشترین لطمه را کرمان و بلوچستان متحمل گردیدند.

به هر روی آنچه را که ما در این پژوهش تحت عنوان «کرمان از مشروطیت تا سقوط قاجار» تعقیب می‌نماییم، تحلیل و بررسی پیرامون یک دوره حساس و تقریباً «مبهم از تاریخ کرمان، در تمام زمینه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی می‌باشد و با وجود همه دشواریهایی که بر سر راه این تحقیق وجود داشت، اعم از دسترسی نداشتن به منابع و اسناد مورد نیاز و فرصت بسیار اندک، کوشیده‌ایم در حد امکانات موجود و به دور از تعصب و پیشداوری به بررسی و بازنگری تاریخ کرمان در این دوره بپردازیم و حتی الامکان با استفاده از اسناد قابل دسترسی و منابع پراکنده، تصویری روشن از اوضاع کرمان در جنبه‌های مختلف ارائه نماییم.

اما آنچه که موجب انتخاب موضوع رساله حاضر گردید بیش از همه علاقه و دلبستگی به سرزمینی که در گوشه‌ای از خاک آن زاده شده، رشد یافته و با آب و گل آن خو گرفته‌ام. از سوی دیگر رهنمودهای استادانه و رهگشای استاد راهنمای محترم و ارجمند رساله، جناب آقای دکتر حسین الهی و نیز عدم وجود یک تحقیق منسجم و همه جانبه در

این زمینه و نیاز شدید به روشن نمودن گوشه‌های تاریک این مرحله مهم از تاریخ کرمان با بهره‌گیری از مدارک و شواهد موجود از عوامل مؤثر در انتخاب این موضوع بود و طبیعتاً آنچه کار بر روی این موضوع را مشکل می‌ساخت در اختیار نداشتن و در بسیاری از موارد عدم وجود اسناد و مدارک لازم بود که حتی مسافرت‌های مکرر به تهران و کرمان و مراجعه به سازمان اسناد و مراکز تحقیقاتی نیز نتوانست راهگشا باشد و به ناچار مجبور شده‌ایم تنها به اشارات پراکنده در منابع و تحقیقات و مقالات مجلات و روزنامه‌ها اکتفا نماییم. اظهارات ضد و نقیض طرفداران فرقه‌های مطرح این دوره از تاریخ کرمان نیز تلاش در راه بازشناسی عوامل اصلی رویدادها را مشکل می‌سازد.

نکته‌ای که ذکر آن ضروری می‌نماید پیوند نزدیک میان تاریخ کرمان و بلوچستان در این دوره می‌باشد. چرا که سرزمین بلوچستان از نظر سیاسی جزئی از کرمان محسوب می‌شده و حاکم کرمان بر بلوچستان نیز حکومت می‌نموده است و ما در ضمن بحث‌ها سعی نموده‌ایم وقایع بلوچستان را نیز تا جایی که به تاریخ کرمان مربوط می‌شده شرح داده و اقدامات حکام کرمان در رابطه با خطه بلوچستان را که عموماً عبارت بوده است از سرکوب شورشها و طغیانها و دریافت مالیاتهای سنگین آن هم با خشونت و سفاکی و قتل و کشتار و ویرانی و به دنبال آن اسارت و آوارگی طوایف بلوچ، بازگو نماییم.

و اینک آنچه را که گرد آورده و تقدیم می‌نماییم، حاصل متجاوز از یک سال تلاش پیگیر و شبانه‌روزی، مسافرت‌های مکرر، گشت و گذار و پرس و جو و تحمل سختیها و مشکلات عدیده از جمله مشکلات شغلی، فاصله طولانی میان محل کار و محل تحصیل و پیمودن مسیر طولانی کرمان به مشهد و بالعکس در هفته‌ای یک بار می‌باشد.

این رساله به طور کلی از سه بخش تشکیل یافته است. بخش اول با عنوان